

NOTATKI DO SCENARIUSZA, czyli o planowaniu pracy z tekstem kultury w gimnazjum

Teresa Kosyra-Cieślak

Teresa Kosyra-Cieślak, absolwentka Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Nauczyciel języka polskiego w II LO im. Emilii Plater w Białej Podlaskiej i konsultant ds. edukacji humanistycznej w białskim oddziale Lubelskiego Samorządowego Centrum Doskonalenia Nauczycieli.

Autorka licznych publikacji metodycznych adresowanych przede wszystkim do nauczycieli języka polskiego w szkołach ponadgimnazjalnych i gimnazjach: scenariuszy zajęć, planów wynikowych, poradników metodycznych. Wdraża własne programy edukacyjne i walczy z nudą szkolną.

Jest zaangażowana w promowanie nowoczesnych, niestandardowych metod nauczania. Uważa, że szkoła jest twórczym miejscem spotkań, w którym zarówno uczeń, jak i nauczyciel ma szansę znaleźć przestrzeń dla swego rozwoju i niebanalnych pomysłów.

Od lat prowadzi szkolenia dla nauczycieli.

Brała aktywny udział w tworzeniu systemu egzaminów zewnętrznych, obecnie współpracuje z Okręgową Komisją Egzaminacyjną w Krakowie (m.in. prowadzi zespół egzaminatorów oceniających matury z języka polskiego). Uczestniczyła w pracach nad nową podstawą programową z przedmiotu *Język polski*.

Spis treści

1. Wprowadzenie	1
2. Przykłady analizy utworów literackich	3
2.1. Jan Twardowski, <i>Niewidoma dziewczynka</i>	3
2.2. Henryk Sienkiewicz, <i>Krzyżacy</i>	6
Literatura	10

1. Wprowadzenie

Nowa podstawa programowa z języka polskiego w centrum strategii dydaktycznych polonistyki szkolnej sytuuje **tekst**, który stanowi zarówno punkt wyjścia (dla kształcenia umiejętności odbioru wypowiedzi), jak i cel nauczania przedmiotu (efekt rozwijania umiejętności tworzenia wypowiedzi własnych uczniów). Jerzy Bartmiński w swoim komentarzu do nowej podstawy programowej użył określenia tekstocen-

tryzm¹, podkreślając wagę pracy z tekstem, która wyznacza porządek czynności uczniowskich prowadzących zarówno do opanowania umiejętności czytania (odbioru) tekstów o różnych strukturach, funkcjach i organizacji językowej – jak i budowania własnych wypowiedzi mówionych i pisanych. Tekstocentryzm pozwala zarazem znaleźć wspólną płaszczyznę dla kształcenia literacko-kulturowego i językowego, obligując nauczyciela do funkcjonalnego traktowania wiedzy i umiejętności z zakresu nauki o języku.

W komunikacyjny paradygmat nauki języka polskiego (umiejętności odbioru przekładają się na umiejętności przekazu, te zaś, na zasadzie sprzężenia zwrotnego, warunkują doskonalenie umiejętności odbioru tekstów o coraz bardziej skomplikowanej strukturze) wpisują się utwory literackie i inne teksty kultury, ponieważ, jak pisze Krzysztof Biedrzycki, tekst kultury to też wypowiedź do odczytania, lecz *wypowiedź wyjątkowa: o skomplikowanej budowie, naddatku estetycznym i znaczeniu, do którego dociera się w procesie uważnej i kompetentnej lektury*.² Również Sławomir J. Żurek podkreśla w swoim komentarzu do koncepcji podstawy programowej, iż tekst kultury ma być „zwarnikiem” łączącym różne obszary dyscyplin wchodzących w skład języka polskiego jako przedmiotu szkolnego (językoznawstwa, literaturoznawstwa i kulturoznawstwa)³.

Zapisy podstawy programowej z języka polskiego segmentują umiejętności uczniów w obrębie drugiego wymagania ogólnego (*Analiza i interpretacja tekstów kultury*), porządkując je pod nagłówkami: *Wstępne rozpoznanie, Analiza, Interpretacja, Wartości i wartościowanie*, ale oczywistą intencją autorów podstawy było, aby w praktyce lekcyjnej należące do nich umiejętności traktowane były łącznie, składały się na kolejne ogniwa odbioru dzieła i tworzyły spójną, zrozumiałą dla ucznia procedurę.

Planując lekcję z utworem literackim, nauczyciel tworzy siłą rzeczy pewien model jego odczytania i ma prawo, a nawet obowiązek przestawiania kolejności działań oraz dostosowywania ich do indywidualnych, niepowtarzalnych cech dzieła. Kolejne czynności analityczno-interpretacyjne uczniów powinny być ze sobą powiązane, logiczne i składać się na projekt odczytania utworu (lub innego tekstu kultury).

Punktem wyjścia do zaplanowania lekcji zawsze jest określenie szczegółowych wymagań, adekwatnych do etapu edukacyjnego oraz charakteru czytanego utworu. Realizacja tych wymagań złoży się na cele zajęć. Następnie wybieramy metody, najbardziej trafne do założonych celów, potrzebne środki dydaktyczne, sposób stworzenia sytuacji dydaktycznej itp.

Poniżej przedstawiam dwa przykłady wstępnego etapu planowania analizy i interpretacji utworów literackich w gimnazjum. Pierwsza kolumna wskazuje właściwe wymagania podstawy programowej języka polskiego w gimnazjum (zasadne w stosunku do omawianego utworu), w drugiej – podane zostały przykładowe czynności uczniów, odpowiadające tym wymaganiom.

¹ J. Bartmiński, *Nauka o języku w podstawie programowej*, [w:] *Podstawa programowa z komentarzami. Tom 2. Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum*, s. 61.

² K. Biedrzycki, *Język polski w gimnazjum – wskazówki metodyczne*, [w:] *Podstawa programowa z komentarzami. Tom 2. Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum*, s. 77.

³ S. J. Żurek, *Koncepcja podstawy programowej z języka polskiego*, [w:] *Podstawa programowa z komentarzami. Tom 2. Język polski w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum*, s. 56.

2. Przykłady analizy utworów literackich

2.1. Jan Twardowski, *Niewidoma dziewczynka*

Temat lekcji: Co zobaczyła niewidoma dziewczynka w cudownym obrazie Matki Bożej? Analiza i interpretacja wiersza Jana Twardowskiego.

Cele:

- poznanie wiersza Jana Twardowskiego;
- odczytanie różnych warstw znaczeniowych utworu poetyckiego;
- rozpoznanie, w jaki sposób poezja Jana Twardowskiego ukazuje bogactwo postaw człowieka wobec Boga i świata;
- refleksja (na podstawie przeczytanego wiersza) nad ponadczasowymi zagadnieniami egzystencjalnymi, takimi jak cierpienie, wiara, poznanie.

I. Wstępne rozpoznanie

Wymagania podstawy programowej z języka polskiego w gimnazjum Uczeń:	Przykładowe czynności Uczeń:
<ul style="list-style-type: none"> • opisuje odczucia, które budzi w nim dzieło. 	<ul style="list-style-type: none"> • mówi, jakie refleksje budzi w nim wiersz; • układa pytania, jakie chciałby zadać poecie (ewentualnie: podmiotowi lirycznemu, niewidomej dziewczynce), np.: <i>Co czuje dziewczynka przed obrazem Matki Bożej?</i> <i>Jak osoba niewidoma „widzi” kolory?</i> <i>Jak poznawalibyśmy rzeczywistość, gdyby nie było zmysłów?</i> <i>Co można poznać bez pomocy zmysłów?</i> • określa swoje skojarzenia związane z wierszem; • mówi, jaki obraz miał przed oczami podczas lektury wiersza (wizualizacje, np. niewidoma dziewczynka „ogłądająca” dotykiem obraz Matki Bożej Częstochowskiej).
<ul style="list-style-type: none"> • określa problematykę utworu. 	<ul style="list-style-type: none"> • podaje propozycje hipotez interpretacyjnych, odpowiadając na pytania: <i>O czym wiersz mówi? Co jest jego tematem?</i> <i>Jakie problemy porusza?</i> • kończy zdania (ustnie lub pisemnie): <i>Wiersz Twardowskiego mówi o ...</i> <i>Utwór ma charakter optymistyczny/pesymistyczny (wskaż właściwe), ponieważ ...</i> <i>Główny problem wiersza to ..., inne poruszane kwestie to ...</i> • rozpoznaje temat utworu, np.: <i>Wiersz jest przytoczeniem monologu niewidomej dziewczynki, która doświadcza kontaktu z sacrum. Poznaje ona obraz Matki Bożej Częstochowskiej w sposób właściwy niewidomym – dotykiem. Dziecko przeżywa to, czego nie może odebrać wprost – zmysłami. Doznaje uczucia spokoju, ukojenia – może dlatego, że czuje się zrozumiana, bo swoje cierpienie przypisuje Maryi (przypuszcza, że Matka Boża też nie widzi).</i> • próbuje określić problematykę (wiara, cierpienie, poznawanie rzeczywistości nadprzyrodzonej).

To bardzo ważna faza obcowania z tekstem, w której jest miejsce na żywy odbiór utworu poetyckiego przez ucznia, jego autentyczne zainteresowanie dziełem, nasuwające się pytania, refleksje, skojarzenia. Często pierwsze odczytanie może być intuicyjne i dalekie od rzeczywistych znaczeń, gdyż dziecko odnosi czytane treści do po-

siadanych wzorców mentalnych. Jest to faza wstępnego rozpoznania utworu, w której odbiorca nawiązuje kontakt z dziełem i czyni je swoją wewnętrzną własnością. Na tym etapie należy założyć prawo ucznia do indywidualnego, osobistego odczytania oraz do spontaniczności w formułowaniu sądów i opinii. W toku analizy, która teraz nastąpi, zostaną one zweryfikowane.

II. Analiza

Wymagania podstawy programowej z języka polskiego w gimnazjum Uczeń:	Przykładowe czynności Uczeń:
<ul style="list-style-type: none"> przedstawia najistotniejsze treści wypowiedzi w takim porządku, w jakim występują one w tekście. 	<ul style="list-style-type: none"> wyodrębnia w monologu dziewczynki kolejne etapy jej poznawania cudownego obrazu: <ul style="list-style-type: none"> – oglądanie dotykiem korony, sukni, rąk, twarzy, szramy, rzęs i łzy, Jezusa, – odbieranie dźwięków płynących z obrazu, – „uśmiechanie się” palców niewidomej, – wyobrażenia na temat Matki Bożej mrużącej lewe oko, chodzącej boso po niebie itp., – przypuszczenie, że Matka Boża też jest niewidoma, – obraz Maryi pod krzyżem, – zamknięcie wiersza (puenta).
<ul style="list-style-type: none"> charakteryzuje postać mówiącą w utworze. 	<ul style="list-style-type: none"> stwierdza, że wiersz niemal w całości jest przytoczeniem monologu niewidomej dziewczynki kierowanego do Matki Bożej (modlitwa?); ale dostrzega, że jest też inny, prawdziwy („dorosły”) podmiot liryczny, który ujawnia się w pierwszych dwóch wersach oraz w sposobie mówienia np. o teologach; jest to prawdopodobnie poeta, który patrzy na świat inaczej niż owi teologowie i który używa dziewczynce swojego języka.
<ul style="list-style-type: none"> wskazuje funkcje użytych w utworze środków stylistycznych z zakresu słownictwa (neologizmów, archaizmów, zdrobnień, zgrubień, metafor), składni (powtórzeń, pytań retorycznych, różnego typu zdań i równoważników), fonetyki (rymu, rytmu, wyrazów dźwiękonaśladowczych). 	<ul style="list-style-type: none"> wskazuje wyrazy (głównie czasowniki) decydujące o tym, iż mamy do czynienia z monologiem skierowanym do Matki Bożej (liryka zwrotu do adresata); rozpoznaje elementy języka dziecka, takie jak zdrobnienia (świąteczka, pończoszka, robaczek, korzonki) czy „dziecięce” określenie „śmierć niegrzeczna”; podkreślają dziecięcą perspektywę patrzenia kontrastującą z wagą podejmowanych problemów; dostrzega nagromadzenie wyrazów nazywających wrażenia zmysłowe inne niż wzrokowe (relacja niewidomej!), np. korona zimna, gładka szyba, kolory ciężkie, szelest włosów, chropawy brzeg, szorstka szczelina itp. – są to przeważnie epitety, ale także inne określenia opisujące elementy obrazu; wskazuje metafory nawiązujące do uniwersalnej problematyki egzystencjalnej wiersza: zagadnień życia i śmierci, cierpienia i miłości, np. <i>zdrapuję to, co przywarło ze świata jak śmierć niegrzeczna, tyle tu wszędzie spokoju pomiędzy słowem a miłością</i>; rozpoznaje budowę wersyfikacyjną wiersza (brak regularności i rymów, ale jest rytm będący efektem podziału tekstu na jednostki wypowiedzi, będące przeważnie odrębnymi wypowiedzeniami).

<ul style="list-style-type: none"> ● omawia funkcje elementów konstrukcyjnych utworu (tytułu, apostrofy, puenty). 	<ul style="list-style-type: none"> ● zauważa: tytuł wskazuje na bohaterkę wiersza, podkreślając, że jest ona dzieckiem i że jest niewidoma, a ponadto ● odkrywa dwuznaczność, a nawet paradoksalność określenia „niewidoma” (bo przecież dziewczynka zobaczyła bardzo wiele, więcej niż ci, którzy „za bardzo widzą”); ● wyjaśnia znaczenie apostrofy inicjującej wiersz <i>Matko Najświętsza</i> (liryka zwrotu do adresata, modlitwa, wypowiedź kierowana do istoty boskiej, a zarazem bliskiej); ● dostrzega puentę i wyjaśnia jej znaczenie (puenta mówi o niemożności poznania, o bezradności człowieka wobec rzeczywistości duchowej, nadprzyrodzonej, której nie mogą zrozumieć ci, którzy <i>za bardzo widzą</i>).
<ul style="list-style-type: none"> ● przypisuje czytany utwór do właściwego rodzaju literackiego (epika, liryka, dramat). 	<ul style="list-style-type: none"> ● rozpoznaje utwór jako lirykę, ponieważ jest on przedstawieniem przeżyć wewnętrznych podmiotu lirycznego; przeżycia te mają charakter osobisty, a zarazem odsłaniają uniwersalne prawdy dotyczące sposobu poznawania i odbierania świata.
<ul style="list-style-type: none"> ● uwzględnia w analizie specyfikę tekstów kultury przynależnych do następujących rodzajów sztuki: literatura, teatr, film, muzyka, sztuki plastyczne, sztuki audiowizualne. 	<ul style="list-style-type: none"> ● omawiając wiersz, odwołuje się do specyfiki dzieła literackiego, którego tworzywem jest język: wyrazy, związki wyrazowe i zdania posiadające znaczenia dosłowne i przenośne oraz mające wartość artystyczną, warstwę obrazową, brzmieniową itp.

Na tym etapie omawiania utworu można odwołać się także do tych wiadomości i umiejętności, które przywołują wymagania w zakresie świadomości językowej wiążące się z odbiorem wypowiedzi, takimi jak:

- rozpoznawanie wyrazów wieloznacznych i ich znaczenia w tekście [I.3.2]⁴ (tu np.: droga – *to co złote chodzi swoimi drogami*, źródło – *gorące źródła rąk*, widzieć – *niewidoma dziewczynka*, teologowie *za bardzo widzą* itp.);
- rozpoznawanie w zdaniach i w równoważnikach zdań różnych rodzajów podmiotów, orzeczeń, dopełnień, okoliczników oraz przydawek – rozumienie ich funkcji [I.3.5] (tu zwrócimy uwagę na orzeczenia w 1. osobie l.poj.– sygnalizujące monolog bohaterki wiersza i w 2. osobie l.poj., implikujące kierowanie monologu do adresata oraz różne rodzaje przydawek opisujących wrażenia zmysłowe).

III. Interpretacja

Wymagania podstawy programowej z języka polskiego w gimnazjum Uczeń:	Przykładowe czynności Uczeń:
<ul style="list-style-type: none"> ● przedstawia propozycję odczytania konkretnego tekstu kultury i ją uzasadnia. 	<ul style="list-style-type: none"> ● wskazuje dosłowne znaczenie wiersza: obraz dziewczynki, która bada szczegółowo obraz Matki Bożej w sposób właściwy niewidomym – przytula się, dotyka, wodzi ręką po powierzchni, nasłuchuje – w ten sposób poznaje go dokładnie, odczuwa, przeżywa oraz ● wskazuje znaczenie przenośne, uniwersalne: dziecięce widzenie świata dziewczynki, która nie widzi zmysłem wzroku, prowadzi ją ku głębszemu poznaniu i zrozumieniu prawd nadprzyrodzonych (rozważania o Matce Bożej pod krzyżem i jej cierpieniu), pozwala znaleźć drogę do Boga i drugiego człowieka (<i>wystarczy kochać słuchać i obejmować</i>), uczy współodczuwania bólu i miłości.

⁴ Numeracja odnosi się do zapisów wymagań w podstawie programowej, cyfra rzymska oznacza wymaganie ogólne.

<ul style="list-style-type: none"> ● interpretuje głosowo wybrane utwory literackie (recytowane w całości lub we fragmentach). 	<ul style="list-style-type: none"> ● odczytuje głośno wiersz na różne sposoby, starając się modulacją głosu, intonacją itp. przekazać przeżycia wewnętrzne dziewczynki oraz wydobyć różne znaczenia utworu.
---	---

IV. Wartości i wartościowanie

Wymagania podstawy programowej z języka polskiego w gimnazjum Uczeń:	Przykładowe czynności Uczeń:
<ul style="list-style-type: none"> ● omawia na podstawie poznanych dzieł literackich i innych tekstów kultury podstawowe, ponadczasowe zagadnienia egzystencjalne... 	<ul style="list-style-type: none"> ● omawiając problematykę wiersza, odnosi się do takich zagadnień, jak wiara religijna, poznanie, miłość, cierpienie.

Tak zaplanowane czynności uczniów dadzą się ująć w ramy jednej jednostki lekcyjnej – jedno- lub dwugodzinnej, jeżeli pewne elementy lekcji nauczyciel zechce rozbudować (np. wprowadzić dyskusję na temat ponadczasowych zagadnień uniwersalnych, o których mówi utwór, pracę w grupach połączoną z prezentacją wykonania zadania przez zespoły uczniowskie czy inne bardziej czasochłonne metody aktywizujące uczniów) lub uzupełnić analizę literacką elementami kształcenia językowego czy też budowania wypowiedzi własnych uczniów.

Warto podkreślić, że niektóre czynności można łączyć tak, by jedno ogniwo lekcji przywoływało kilka różnych wymagań. Na przykład, analizując środki stylistyczne z zakresu słownictwa, uczeń dostrzeże obecność wśród nich licznych wyrazów nawiązujących do wrażeń zmysłowych, a jednocześnie zauważy, że większość z nich to przydawki, przy czym reprezentowane są różne ich rodzaje (wyrażone przymiotnikiem, rzeczownikiem, imiesłowem, wyrażeniem przyimkowym itp.). Przedstawiając swoją propozycję odczytania (interpretacji) wiersza, uczniowie powinni odnieść się do płaszczyzny aksjologicznej utworu, nazwać obecne w nim wartości i zagadnienia egzystencjalne, wyjaśnić, co wiersz na ich temat mówi i jak je ukazuje, posługując się pojęciami dotyczącymi wartości i wartościowania.

2.2. Henryk Sienkiewicz, *Krzyżacy*

W przypadku dłuższej lektury realizację zaplanowanych czynności musimy rozłożyć na większą liczbę jednostek lekcyjnych, wybierając kilka wiodących zagadnień, wokół których je obudujemy i którym przypiszemy odrębne, zróżnicowane cele. Dopiero kiedy określimy wymagania związane z odbiorem utworu, zdecydujemy o sposobie ich segmentacji i koncepcji metodycznej cyklu. Obszerność utworu, np. powieści historycznej Sienkiewicza, sprawi, iż poszczególne czynności (np. streszczenie) zajmą znacznie więcej czasu niż w przypadku pracy nad krótkim utworem lirycznym. Realizację zaplanowanych (określonych podstawą programową) wymagań możemy osiągnąć, tworząc bardzo różne sytuacje dydaktyczne i stosując odmienne metody, zawsze jednak najpierw musimy te wymagania określić.

Temat: Cykl lekcji poświęconych powieści *Krzyżacy*.

I. Wstępne rozpoznanie

Wymagania podstawy programowej z języka polskiego w gimnazjum Uczeń:	Przykładowe czynności Uczeń:
<ul style="list-style-type: none"> opisuje odczucia, które budzi w nim dzieło. 	<ul style="list-style-type: none"> mówi, jak odczytał lekturę, co wzbudziło jego zainteresowanie, które elementy powieści podobały mu się najbardziej i dlaczego; określa, czy chciałby żyć w czasach opisanych przez Sienkiewicza i dlaczego tak lub nie; wskazuje, jakie trudności napotkał, czytając utwór; określa, dlaczego wiele osób lubi czytać powieści historyczne; odwołując się do powieści, wnioskuje, jakie są przyczyny popularności i poczytności Sienkiewicza w polskim społeczeństwie.
<ul style="list-style-type: none"> określa problematykę utworu. 	<ul style="list-style-type: none"> podaje propozycje hipotez interpretacyjnych, odpowiadając na pytania: <i>Co jest głównym celem powieści? Jaką funkcję pełni utwór dziś?</i> kończy zdania (ustnie lub pisemnie): „<i>Krzyżacy</i>” to powieść o... <i>Najważniejsze problemy poruszone w powieści to...</i> próbuję ustalić hierarchię tematyki i problematyki utworu (ocenia, co przede wszystkim jest tematem: czasy średniowiecza, etos rycerski, treści patriotyczne, dojrzewanie młodego człowieka (Zbyszka), uniwersalne zagadnienia egzystencjalne i wartości: miłość, przyjaźń, lojalność, honor, przebaczenie, odpowiedzialność); formułuje własne sądy na ten temat i uzasadnia je, odwołując się do treści dzieła.

II. Analiza

Wymagania podstawy programowej z języka polskiego w gimnazjum Uczeń:	Przykładowe czynności Uczeń:
<ul style="list-style-type: none"> przedstawia najistotniejsze treści wypowiedzi w takim porządku, w jakim występują one w tekście. 	<ul style="list-style-type: none"> streszcza fragmenty (wątki) utworu; opowiada losy bohaterów⁵; przedstawia główne wydarzenia ukazane w poszczególnych rozdziałach.
<ul style="list-style-type: none"> rozdziela narrację pierwszoosobową i trzecioosobową oraz potrafi określić jej funkcję w utworze. 	<ul style="list-style-type: none"> rozpoznaje narrację trzecioosobową i jej funkcję (np. opis rzeczywistości, pełna wiedza o tym, co się dzieje w różnych momentach w tym samym czasie, o motywach postępowania postaci, o tym, co działo się w przeszłości itp.); wskazuje fragmenty, w których narrator demonstrowa pełną wiedzę o świecie przedstawionym, ocenia bohaterów i wydarzenia, wypowiada sądy o charakterze ogólnym itp.; ewentualnie: dostrzega, iż często narrator prowadzi swoją opowieść z perspektywy jakiejś postaci (np. Zbyszka), pogłębiając analizę psychiki tego bohatera.

⁵ *Krzyżacy* to powieść o dość zawikłanej, skomplikowanej strukturze, w której wątki przeplatają się.

<ul style="list-style-type: none"> wskazuje funkcje użytych w utworze środków stylistycznych z zakresu słownictwa (neologizmów, archaizmów, zdrobnień, zgrubień, metafor), składni (powtórzeń, pytań retorycznych, różnego typu zdań i równoważników), fonetyki (rymu, rytmu, wyrazów dźwiękonaśladowczych). 	<ul style="list-style-type: none"> rozpoznaje archaizację, wskazuje tworzące ją środki językowe; wskazuje słownictwo nazywające przedmioty, czynności itp., które już wyszły z użycia; wskazuje fragmenty, świadczące o zróżnicowaniu stylistycznym utworu (np. fragmenty napisane stylem podniosłym, komizm językowy, realistyczne opisy); wyjaśnia, jaki jest związek zastosowanego stylu z tematem danego fragmentu; dostrzega, iż język powieści służy oddaniu klimatu dawnej epoki.
<ul style="list-style-type: none"> omawia funkcje elementów konstrukcyjnych utworu (tytułu, podtytułu, motta, apostrofy, puenty, punktu kulminacyjnego). 	<ul style="list-style-type: none"> określa funkcję tytułu; przedstawia podział na tomy (określa ogólnie ich tematykę); wnioskuję, jaki jest cel podziału na rozdziały; wskazuje momenty szczególnego napięcia i zwroty akcji.
<ul style="list-style-type: none"> przypisuje czytany utwór do właściwego rodzaju literackiego (epika, liryka, dramat). 	<ul style="list-style-type: none"> rozpoznaje utwór jako epikę (ponieważ narrator opowiada o świecie przedstawionym, na który składają się czas, miejsce, postacie i wydarzenia); utwór posiada akcję składającą się z kilku wątków i fabułę; akcja posiada liczne zwroty, można wskazać kilka momentów szczególnego napięcia.
<ul style="list-style-type: none"> rozpoznaje czytany utwór jako: przypowieść, pamiętnik, dziennik, komedię, dramat (gatunek), tragedię, balladę, nowelę, hymn, powieść historyczną. 	<ul style="list-style-type: none"> określa czas akcji (panowanie Władysława Jagiełły i wojny polsko-krzyżackie); rozpoznaje utwór jako powieść historyczną (akcja rozgrywa się w czasach średniowiecza, które dla autora było odległą historią); wskazuje wydarzenia i realia historyczne, będące tłem fabuły; odróżnia postacie historyczne od fikcyjnych; przedstawia obyczajowość średniowiecza, a zwłaszcza etos i zwyczaje rycerskie; rekonstruuje na podstawie powieści kodeks honorowy rycerstwa, odnosząc go do czynów i zasad poszczególnych postaci powieściowych; ocenia, jaki obraz polskiego społeczeństwa (różne stany, postawa wobec najeźdźcy krzyżackiego) przedstawił autor; przeciwstawia rycerstwo polskie Krzyżakom a ponadto rozpoznaje i analizuje elementy charakterystyczne dla powieści jako gatunku literackiego⁶, m.in.: <ul style="list-style-type: none"> – rozróżnia wątki główne i poboczne – charakteryzuje bohaterów – dostrzega cechy wspólne i różniące poszczególnych bohaterów – określa funkcję w powieści bohaterów głównych i drugoplanowych lub epizodycznych.

⁶ Planując omówienie utworu, pamiętamy także, aby nie pominąć tych wymagań, które wskazane były w etapie wcześniejszym (czyli w wymaganiach po 6 klasie szkoły podstawowej). W cyklu lekcji poświęconych powieści takiej jak *Krzyżacy*, szczególnie istotne będą punkty mówiące, iż uczeń (po szkole podstawowej – a więc i w gimnazjum): omawia akcję, wyodrębnia wątki i wydarzenia [II.2.9], charakteryzuje i ocenia bohaterów [II.2.10], identyfikuje powieść [II.2.11].

<ul style="list-style-type: none"> znajduje w tekstach współczesnej kultury popularnej (np. w filmach, komiksach, piosenkach) nawiązania do tradycyjnych wątków literackich i kulturowych; wskazuje przykłady mieszania gatunków. 	<ul style="list-style-type: none"> podaje przykłady filmów, których akcja nawiązuje do czasów średniowiecza i ukazuje postacie rycerzy; wnioskuję, dlaczego czasy rycerskiego średniowiecza są inspiracją dla współcześnie powstających powieści i filmów; docieka, w czym tkwi atrakcyjność kultury średniowiecza dla współczesnych młodych ludzi (dlaczego współcześnie powstają bractwa rycerskie i grupy rekonstrukcji historycznej, inscenizowane są średniowieczne bitwy, odtwarzane stroje i rzemiosła itp.).
<ul style="list-style-type: none"> uwzględnia w analizie specyfikę tekstów kultury przynależnych do następujących rodzajów sztuki: literatura, teatr, film, muzyka, sztuki plastyczne, sztuki audiowizualne. 	<ul style="list-style-type: none"> omawiając powieść, odwołuje się do specyfiki dzieła literackiego, którego tworzywem jest język, np. określa funkcje dialogów, opisy miejsc, postaci, wnętrza, strojów i zastosowane słownictwo; wskazuje językowe sposoby charakterystyki i oceny postaci (np. określenia nacechowane emocjonalnie, słownictwo oceniające); analizuje sposób ukazania scen batalistycznych (np. opis bitwy pod Grunwaldem).

III. Interpretacja

Wymagania podstawy programowej z języka polskiego w gimnazjum Uczeń:	Przykładowe czynności Uczeń:
<ul style="list-style-type: none"> przedstawia propozycję odczytania konkretnego tekstu kultury i uzasadnia ją. 	<ul style="list-style-type: none"> przedstawia sposób odczytania <i>Krzyżaków</i> np. jako powieści napisanej „ku pokrzepieniu serc”, pokazującej czasy rycerskiego średniowiecza, z atrakcyjną przygodową fabułą, z budzącymi sympatię bohaterami, którzy uosabiają wartościowe cechy i postawy rycerskie, ale zarazem są postaciami żywymi i plastycznymi; wyjaśnia, dlaczego autor przedstawił skontrastowany, „czarno-biały” obraz walczących stron (polskiej i krzyżackiej).
<ul style="list-style-type: none"> uwzględnia w interpretacji potrzebne konteksty, np. biograficzny, historyczny. 	<ul style="list-style-type: none"> wykorzystuje do omawiania utworu wiedzę o średniowieczu, wojnach polsko-krzyżackich i czasach panowania Jagiełły; wyjaśnia, w jakich okolicznościach historycznych powstał utwór i co autor chciał przekazać współczesnym sobie rodakom.
<ul style="list-style-type: none"> interpretuje głosowo wybrane utwory literackie (recytowane w całości lub we fragmentach). 	<ul style="list-style-type: none"> czyta głośno fragmenty, podkreślając intonacją i modulacją głosu znaczenia i charakter tekstu, uczucia bohaterów, oceny wydarzeń itp. (np. patos, komizm, ironię); inscenizuje wybrany fragment, wykorzystując dialogi powieściowe.

IV. Wartości i wartościowanie

Wymagania podstawy programowej z języka polskiego w gimnazjum Uczeń:	Przykładowe czynności Uczeń:
<ul style="list-style-type: none"> ze zrozumieniem posługuje się pojęciami dotyczącymi wartości pozytywnych i ich przeciwieństw oraz określa postawy z nimi związane, np. patriotyzm – nacjonalizm, tolerancja – nietolerancja, piękno – brzydota, a także rozpoznaje ich obecność w życiu oraz w literaturze i innych sztukach. 	<ul style="list-style-type: none"> omawiając utwór posługuje się pojęciami dotyczącymi wartości takich, jak patriotyzm, szlachetność, honor, wierność, zasadom, uczciwość, miłosierdzie itp. oraz ich przeciwieństw; odnosi pojęcia do konkretnych postaci i wydarzeń.

<ul style="list-style-type: none">● omawia na podstawie poznanych dzieł literackich i innych tekstów kultury podstawowe, ponadczasowe zagadnienia egzystencjalne, np. miłość, przyjaźń, śmierć, cierpienie, lęk, nadzieja, wiara religijna, samotność, inność, poczucie wspólnoty, solidarność, sprawiedliwość.	<ul style="list-style-type: none">● dostrzega w utworze obecność ponadczasowych zagadnień egzystencjalnych takich, jak miłość, przyjaźń, śmierć, cierpienie, sprawiedliwość;● wypowiada się na ich temat, przyjmując za punkt wyjścia losy i kreacje powieściowych bohaterów.
---	---

Literatura

1. Chrząstowska B., *Teoria literatury w szkole. Z badań nad recepcją liryki*, Zakład Narodowy im Ossolińskich, Wrocław 1979.
2. *Edukacja literacka w szkole. Antologia opracowań. cz. II i III*, (red.) W. Dynak, M. Inglot, Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1996.
3. Kaniewski J., *Od czytania do pisania. Interpretacja tekstu literackiego w szkole średniej*, Arka, Poznań 2002.
4. *Lekcje czytania. Eksplikacje literackie. cz. I*, (red.) W. Dynak, A. W. Labuda, WSiP, Warszawa 1991.
5. Okopień-Sławińska A., *Sztuka interpretacji jako przedmiot nauczania*, [w:] *Olimpiada Literatury i Języka Polskiego*, (red.) B. Chrząstowska, T. Kostkiewiczowa, Warszawa 1988.
6. Uryga Z., *Godziny polskiego: z zagadnień kształcenia literackiego*, Wydaw. Naukowe PWN Oddział Kraków, Kraków 1996.